

КРИТИЧКО СИСТЕМСКО БИБЛИОТЕКАРСТВО¹

Сајмон Барон (*Simon Barron*)
Ендрю Притер (*Andrew Preater*)

УДК: 026/027:316.66
021.1
303:02
007:02]:004.738.12

УВОД

Библиотечки системи чине основу функционисања савремене библиотеке и омогућавају услуге без којих библиотека не би била то што јесте. То, поред осталог, обухвата и позајмицу грађе, набавку серијских публикација, безбедност и контролу приступа, аналитику и извештавање, управљање електронским изворима, управљање списковима препоручене литературе, институционалне репозиторијуме, репозиторијуме за управљање истраживачким подацима, системе за управљање дигиталним садржајима и позајмљивање мобилних уређаја. Савремено библиотекарство, како су га утемељили стручњаци, не би могло да постоји без библиотечких система.

Мортимер дефинише системског библиотекара² као „библиотекара који је одговоран за рачунарске системе библиотеке”,³ што упућује на општу дефиницију запосленог у библиотеци који је одговоран за информациону технологију. Оваквим одређењем системско библиотекарство посматра се као специјализована грана ИТ подршке, док се у пракси од системског библиотекара или системског тима очекује да обавља читав низ задатака који се значајно разликују од установе до установе у зависности од фактора као што су специјализованост библиотеке, фокус истраживања, опредељен буџет за библиотечке системе и однос са ИТ сектором организације.

¹ Преузето из: Simon Barron and Andrew Preater, “Critical systems librarianship”, in: *The Politics of Theory and the Practice of Critical Librarianship*, editors Karen P. Nicholson and Maura Seale (Sacramento, CA: Library Juice Press, 2018), 87–113. ISBN 9781634000307

² У српском језику не постоје устаљени преводи термина *Systems Librarian* или *Systems Librarianship*, који су у овом раду преведени као „системски библиотекар”, односно „системско библиотекарство”. Израз „системски” не односи се искључиво на техничку подршку библиотечким системима, већ обухвата шири спектар одговорности, укључујући дугорочно стратешко планирање, организовање и усмеравање дигиталног и технолошког развоја библиотеке. – прим. прев.

³ Mary Mortimer, *LibrarySpeak: A Glossary of Terms in Librarianship and Information Management* (Friendswood, TX: TotalRecall, 2007), 209.

Системски радници⁴ обично нису одговорни само за оперативно управљање специјализованим библиотечким системима⁵ и ИТ подршку у библиотеци већ и за дугорочно стратешко управљање дигиталном инфраструктуром и технолошком архитектуром библиотеке, као и њеним свеукупним приступом дигиталном садржају и онлајн доступности. Системско библиотекарство уједињује елементе стратешког управљања технолошким развојем и практичних активности одржавања система и пружања техничке подршке, те представља центар моћи у савременим библиотечким услугама.

Основна улога системског библиотекарства у свакодневном раду библиотека и одржавању и функционисању услуга довела је до претераног фокуса на практичне аспекте у овој области. Узимајући у обзир праћење технолошких промена, пружање оперативне подршке и имплементирање нових достигнућа, системски радници имају мало времена или енергије да се баве теоријом релевантном за њихову праксу, а још мање да критички приступе примени теорије у пракси. Ова заокупљеност свакодневним послом онемогућава системске раднике да развију интердисциплинарну и критичку „праксу“, што, према Бадовим (*John Budd*) речима, подразумева „активност која носи друштвене и етичке импликације и не може да се сведе на техничко извршавање задатака“.⁶

Критичко системско библиотекарство се суштински бави критичким промишљањем које омогућава системским радницима да преиспитују основне вредности, претпоставке и односе моћи уткане у њихову свакодневну праксу, као и институције у којима раде, што је кључно како за теоријско преиспитивање тако и за развијање стратегија борбе против неравноправних односа моћи.⁷ Кроз призму критичког системског библиотекарства настојимо да разјаснимо како радимо са системима користећи критичку теорију и чињеницу да живимо у белачком супремацијском капиталистичком патријархату. Критичко системско библиотекарство обједињује техничке аспекте рада са библиотечким системима и теоријске

4 У овом поглављу користимо израз „системски радник“ уместо термина „системски библиотекар“ или „радник који се бави библиотечким системима“. Ово широко одређење односи се на сваку особу која је одговорна за управљање библиотечким системима без обзира на радно место на коме је запослена или квалификације које поседује.

5 „Специјализовани библиотечки системи“ односе се на хардвер и софтвер који су неопходни за обављање задатака специфичних за библиотеку, као што су позајмица штампаних књига, набавка серијских публикација, управљање електронским изворима, управљање списковима препоручене литературе, итд. Софтвер подразумева системе за управљање библиотекама и платформе за библиотечке услуге, интерфејсе за претраживање и проналажење, институционалне репозиторијуме, репозиторијуме за управљање истраживачким подацима, управљање дигиталним садржајима. Хардвер може да се односи на безбедност и контролу приступа, позајмљивање мобилних уређаја, уређаје за самопозајмљивање, штампаче и фотокопир апарате и читаче микрофилмова.

6 John M. Budd, "The Library, Praxis, and Symbolic Power", *The Library Quarterly: Information, Communication, Policy*, 73/1 (2003): 20, <https://doi.org/10.1086/603373>

7 Gillie Bolton, *Reflexive Practice* (London: Sage, 2014), 7–10, doi:10.1086/603373

постулате критичког библиотекарства, „покрета библиотечких радника који настоје да примене начела социјалне правде у свакодневном раду библиотека”.⁸ Ово је од посебне важности с обзиром на неравноправне односе моћи који постоје у раду са системима и на нашу тренутну зависност од добављача софтвера. Фокусирајући се на овај однос моћи, критички испитујемо „ко је и зашто фаворизовао одређена питања, проблеме и начине размишљања?”.⁹

У мањинском делу света,¹⁰ системско библиотекарство је област која је релативно слабо теоријски разрађена и лишена историјског контекста.¹¹ Иако су организоване конференције посвећене темама као што су „моћ дигиталног”¹² или како библиотеке „одговарају на изазове кроз иновације”,¹³ недостају шире дискусије о улози системског библиотекарства у капитализму мањинског дела света, питањима социјалне правде, једнакости, различитости и репрезентативности системских радника, етичким питањима која се односе на информациону безбедност, приватност, технологије затвореног кода и информационе заједнице, као и о неолибералној контроли тржишта библиотечких система. Иако су на Твитеру популарне дискусије о критичком библиотекарству и објављени су зборници рецензираних радова на ту тему попут овог, критички приступи у раду са системима још увек нису уобичајени. Не слажемо се са мишљењем Мередит Фаркас (*Meredith Farkas*) да је „критичко библиотекарство постало снага која продира у све области нашег рада”,¹⁴ јер наша искуства показују да су у доминантном наративу библиотечких система критички приступи ретки, а стручњаци их често прихватају са неком врстом отпора.

8 “About / Join the Discussion”, *Critlib.org*, <http://critlib.org/about/> (преузето 8. децембра 2017).

9 Elizabeth Smith, “Teaching Critical Reflection”, *Teaching in Higher Education*, 16/2 (2011): 217, doi:10.1080/13562517.2010.515022

10 Израз „мањински део света” (енг. *minority world*) односи се на земље у којима живи мањи удео светске популације, а чије се искуство и знање представља као „стандард” у глобалном дискурсу. — прим. прев.

11 Gloria J. Leckie and John E. Buschman, “The Necessity for Theoretically Informed Critique in Library and Information Science (LIS)”, in: *Critical Theory for Library and Information Science*, eds. Gloria J. Leckie, Lisa M. Given, and John E. Buschman (Santa Barbara, CA: Libraries Unlimited, 2010), XI. Такође, следимо пример Дејвида Џејмса Хадсона (*David James Hudson*) у коришћењу термина Шахидула Алама (*Shahidul Alam*) „већински део света”, уместо да користимо изразе као што су, на пример, „трећи свет” или „мање развијене земље”. Алам је сковао овај израз да би избегао негативне стереотипне асоцијације и конотације које такви изрази носе; тај термин такође подсећа да пишемо из угла „мањинског дела света”, којер чини мали део човечанства.

12 “Jisc Digital Festival 2016”, *Jisc*, <https://www.jisc.ac.uk/events/jisc-digital-festival-02-mar-2016>

13 “Internet Librarian International 2016”, *Information Today Inc.*, <http://www.internet-librarian.com/2016/>

14 Meredith Farkas, “Never Neutral: Critical Librarianship and Technology”, *American Libraries*, 3. 1. 2017, <https://americanlibrariesmagazine.org/2017/01/03/never-neutral-critlib-technology/>

Ипак, постоје дискусије о критичкој пракси у системском библиотекарству и библиотечкој технологији. Међу њима су дискусије Галванове (*Angela Galvan*) о односу моћи између библиотека и добављача,¹⁵ Ридзмове (*Matthew Riedsma*) истраживање алгоритамаске пристрасности у библиотечким алатима,¹⁶ радикални образовни програми у оквиру „Пројекта о библиотечким слободама” Алисон Макрине (*Alison Macrina*) на којима библиотекари уче о надзору, правима и обавезама у вези са приватношћу, дигиталним алатима за спречавање надзора,¹⁷ као и иницијативе у домену социјалне правде које су покренуле и развиле Mashcat15¹⁸ и Code4lib16¹⁹ заједнице.

У овом поглављу настојимо да кроз метаанализу објединимо постојећа истраживања и креирамо јединствен приступ критичком системском библиотекарству. Наш приступ се заснива на различитим перспективама и етичким оквирима, као што су студије рода,²⁰ феминистичке студије технологије²¹ и етика бриге,²² критичка теорија расе,²³ критичка педагогија,²⁴ критичке студије менаџмента²⁵ и класне анализе критичке теорије.²⁶ Циљ нам је да омогућимо и олакшамо критички промишљен приступ у раду са системима посебно у контексту примене информационих технологија у библиотекама. Када говоримо о „пракси” или „критичкој пракси”, ослањамо се на Шредерову (*Robert Schroeder*) и Холлистерову (*Christopher Hollister*) дефиницију критичке праксе као „примену критичке теорије у професионалном или друштвеном контексту”.²⁷

15 Angela Galvan, "Architecture of Authority", *Angela Fixes Things*, 5. 12. 2016, <https://asgalvan.com/2016/12/05/architecture-of-authority/>

16 Matthew Riedsma, "Algorithmic Bias in Library Discovery Systems", *Matthew Riedsma: Your Librarian Friend*, 11. 3. 2016, <https://matthew.riedsrow.com/articles/173>

17 "What is the Library Freedom Project?", *Library Freedom Project*, 2. 6. 2016, <https://libraryfreedomproject.org/whoweare/>

18 "Mashcat: Mashed Catalogue Data / Cataloguers and Developers", *Mashcat*, <http://www.mashcat.info/> (преузето 9. децембра 2017).

19 "Code4lib", *code4lib.org*, <https://code4lib.org/> (преузето 9. децембра 2017).

20 Judith Butler, *Gender Trouble* (Abingdon, UK: Routledge, 1999).

21 Francesca Bray, "Gender and Technology", *Annual Review of Anthropology*, 36 (2007): 37–53, doi:10.1146/annurev.anthro.36.081406.094328

22 Joan C. Tronto, "An Ethic of Care", in: *Feminist Theory: A Philosophical Anthology*, eds. Ann E. Cudd and Robin O. Andreasen (Oxford: Blackwell, 2005), 251–263; Bethany Nowvickie, "On Capacity and Care", *Nowvickie.org*, 4. 10. 2015, <http://nowvickie.org/2015/on-capacity-and-care/>

23 Bell Hooks, *Teaching to Transgress* (Oxford: Routledge, 1994).

24 *Ibid*; Paulo Freire, *Pedagogy of the Oppressed*, trans. Myra Bergman Ramos (London: Penguin, 1993); Paulo Freire, *Pedagogy of Hope*, trans. Robert R. Barr (London: Bloomsbury, 1994).

25 Mats Alvesson, Todd Bridgman, and Hugh Willmott, eds., *The Oxford Handbook of Critical Management Studies* (Oxford: Oxford University Press, 2009).

26 Andrew Feenberg, *The Philosophy of Praxis* (London: Verso, 2014).

27 Robert Schroeder and Christopher V. Hollister, "Librarians' Views on Critical Theories and Critical Practices", *Behavioral and Social Sciences Librarian*, 33/2 (2014): 91–119, doi:10.1080/01639269.2014.912104

У наставку ћемо повезати теоријске концепте са њиховом применом у конкретним сегментима системског библиотекарства.

ТЕОРИЈСКО УТЕМЕЉЕЊЕ

Библиотечке технологије нису неутралне

У овом поглављу прво ћемо изложити основне принципе, претпоставке и проблеме који су кључни за наш приступ, затим ћемо размотрити како односи моћи утичу на нашу праксу у оквиру системског библиотекарства, а на крају ћемо се бавити утицајем моћи на социјалну правду у конкретним практичним областима системског библиотекарства.

Прихватање чињенице да библиотеке и технологије нису неутралне кључно је за критичку праксу, као и признање да заузимање неутралног става одражава свесну одлуку да се задржи *stilleis kvo*. У библиотекарству се често прихвата критика неутралности. Џегер (*Paul Jaeger*) и Сарин (*Lindsay Sarin*) анализирали су критички приступ у овој области, укључујући и студију случаја о подучавању дигиталне писмености, како би показали да је библиотечко образовање у суштини политичко: ништа у библиотекама није неутрално, почевши од самих информација, преко пристрасности корисника, до педагошке мисије библиотекара.²⁸ Седлер (*Bess Sadler*) и Бург (*Chris Bourg*) подсећају да смо, као творци библиотечких технологија, и сами део тог окружења, а када посматрамо ствари изблиза, „можда неће бити тако лако да препознамо актуелне случајеве наводно неутралне праксе у библиотекама у којима се често неопажено одражавају [...] неједнакости моћи. Они који креирају библиотечки софтвер и развијају дигиталне библиотеке морају да се позабаве и овим питањем”.²⁹ Радикалне реакције на овај проблем постоје, на пример, Бургова истиче да „и библиотеке и технологије могу и треба да служе социјалној правди”,³⁰ док Тилманова (*Ruth Tillman*) позива да одбацимо *stilleis kvo* у многим аспектима наше праксе.³¹

Међутим, иако смо свесни утицаја који однос моћи има на наше разумевање и коришћење технологије, примена критичких приступа је отежана или чак онемогућена са постојећим технолошким платформама. На тржишту библиотечких система доминирају устаљени софтверски

²⁸ Paul T. Jaeger and Lindsay C. Sarin, "All Librarianship is Political: Educate Accordingly", *The Political Librarian*, 2/1 (2016), <http://openscholarship.wustl.edu/pollib/vol2/iss1/8>

²⁹ Bess Sadler and Chris Bourg, "Feminism and the Future of Library Discovery", *Code4lib Journal*, 28 (2015), <http://journal.code4lib.org/articles/10425>

³⁰ Chris Bourg, "Libraries, Technology, and Social Justice", *Feral Librarian*, 7. 10. 2016, <https://chrisbourg.wordpress.com/2016/10/07/libraries-technology-and-social-justice>

³¹ Ruth Kitchin Tillman, "Editorial: Introspection as Activism, or, Getting Our Houses in Order", *Code4lib Journal*, 35 (2017), <http://journal.code4lib.org/articles/12232>

системи и технологије затвореног кода који се користе за управљање библиотекама и проналажење извора. Како Бридинг (*Marshall Breeding*) објашњава, тренутно су у центру пажње софтвери затвореног кода који су под потпуном контролом добављача и чувају се у клауду,³² при чему актуелни раст тржишта, спајања и преузимања фирми учвршћују позицију релативно малог броја добављача софтвера.³³ Анализирајући овај проблем, Финберг (*Andrew Feenberg*) наводи да „технолошки системи намећу техничко управљање људима”,³⁴ што значи да су технички радници приморани да коригују праксу, а то институције и добављачи софтвера тешко прихватају.

Моћ у системском библиотекарству

Свест о томе да у критичком библиотекарству постоје различити односи моћи кључна је за критичку теорију и праксу. Наш приступ критичком системском библиотекарству заснива се на фукоовској анализи моћи у библиотечној пракси, где се она не односи само на отворену контролу, већ се остварује и не приметним механизмима принуде које једна страна спроводи над другом.³⁵ Суштина критичког системског библиотекарства лежи у сагледавању улоге моћи у овој области и примени тог сазнања у пракси, како би се у раду истакла питања друштвене правде. Односи моћи у системском библиотекарству огледају се у имплицитним хијерархијама које постоје у овој области: односима библиотеке (и системских радника) према другим ентитетима у оквиру белачког супремацијског капиталистичког патријархата, посебно односима библиотеке (и системских радника) према корисницима, односима библиотеке (и системских радника) према добављачима софтвера, као и односом системских радника према самој библиотеци. Критичко системско библиотекарство тежи да разоткрије ове односе моћи како би се смањиле неједнакости у корист социјалне правде, тако што ће да „испита постојеће претпоставке и доведе у питање *штајтс кво*. Другим речима, да отвори *црну кушију* информационе технологије и разоткрије односе моћи унутар ње, које може да ограничи или сузбије”.³⁶

32 Marshall Breeding, “Library Systems Report 2016: Power Plays”, *American Libraries*, 2. 5. 2016, <https://americanlibrariesmagazine.org/2016/05/02/library-systems-report-2016/>

33 Marshall Breeding, “Mergers and Acquisitions”, *Library Technology Guides*, <https://librarytechnology.org/mergers/> (преузето 9. децембра 2017).

34 Andrew Feenberg, “A Critical Theory of Technology”, in: *Information Technology in Librarianship: New Critical Approaches*, eds. Gloria. J. Leckie and John E. Buschman (Westport, CT: Libraries Unlimited, 2008), 31–46.

35 Michel Foucault, *Discipline and Punish*, trans. Alan Sheridan (London: Penguin, 1991), 222.

36 Bill Doolin, “Information Technology as Disciplinary Technology: Being Critical in Interpretive Research on Information Systems”, *Journal of Information Technology*, 13/4 (1998): 307, doi:10.1057/jit.1998.8

Однос између библиотека и добављача библиотечких софтвера најбоље осликава нарушене односе моћи у системском библиотекарству, јер је усмерен на саме библиотечке системе без којих системско библиотекарство не би ни постојало. Овај однос моћи у великој мери иде у корист добављача софтвера. Како пише Галванова, „добављачи сада имају толику моћ у библиотекама, да се називи њихових производа појављују у описима наших послова”.³⁷ Примери тога, овде анонимно наведени, а засновани на искуству аутора са захтевима за конкретним вештинама и знањем везаним за појединачне производе су следећи: „Искуство у коришћењу система за управљање библиотеком и система за проналажење извора (Alma и Primo) за приступање и лакше проналажење онлајн садржаја, како у библиотеци тако и ван ње”; „Искуство у развоју система који се заснивају на библиотечком софтверу Unicorn, SFX и/или MetaLib”; и „Искуство у раду са системом за управљање библиотекама Innovative”. Галванова наводи више примера како добављачи софтвера испољавају моћ над библиотекама и сопствене комерцијалне интересе стављају изнад етичких начела којима библиотеке теже. Ти примери указују на два кључна начина на која се овај утицај манифестује: кроз дизајн библиотечких система и кроз радну снагу и професионалне ставове запослених у библиотекама.

Узимајући за пример Alma, платформу за библиотечке услуге коју је развила компанија Екс либрис, Галванова показује како сам дизајн система може да ограничи библиотечку праксу. Alma, а нарочито њен модул за извештавање Alma Analytics, намерно је дизајнирана тако да приказује податке и аналитику на основу онога што су програмери компаније Екс либрис сматрали значајним за библиотечко особље, а не на основу онога што сами библиотекари заиста сматрају корисним. Слично томе, Галванова тврди да су системи за проналажење библиотечких извора дизајнирани тако да изгледају као Гугл, али да функционишу као Амазон. Ови комерцијални системи за проналажење библиографских извора „дају предност одређеним садржајима у односу на друге. У интересу компаније Екс либрис је да даје предност базама података Проквеста (јер Проквест поседује и Екс либрис и те базе), баш као што EDS (EBSCO сервис за обједињену претрагу) фаворизује производе компаније EBSCO”.³⁸

Ридзма је писао и о пристрасности у комерцијалним системима за проналажење библиотечких извора.³⁹ У истраживању алгоритајске пристрасности у систему Summon компаније Проквест, Ридзма открива да корисници овог система не добијају одговарајуће резултате када користе

³⁷ Galvan, “Architecture of Authority”.

³⁸ Ibid.

³⁹ Riedsma, “Algorithmic Bias in Library Discovery Systems”.

функцију *Topic Explorer*. Галванова објашњава да до тога долази зато што је овај систем намерно дизајниран тако да додаје Википедију у свој индекс, уместо да приступа подацима преко Википедијиног API-ја.⁴⁰ Покушај компаније Проквест да централизује контролу над сопственим производом довео је до нарушавања квалитета резултата претраге који се приказују корисницима. Ридзмова анализа такође указује на то да алгоритамска пристрасност одражава ширу друштвену пристрасност према маргинализованим заједницама; конкретно, уочава се пристрасност према женама, ЛГБТ+ заједници, исламистима и менталним болесницима. Самим тим, ови системи су саучесници у одржавању друштвених неједнакости, које изно-ва потврђују да су они који контролишу и спроводе моћ привилеговани. Једноставно речено, неједнаки односи моћи у системској библиотекарској пракси одражавају неједнаке односе моћи у самом друштву.

Уочавамо такође да добављачи софтвера остварују свој утицај кроз модеран дизајн инфраструктуре система и модел „софтвер као услуга“. Софтвер као услуга или хостинг у клауду представља модел софтверске инфраструктуре у којем се софтвер који испоручује произвођач не инсталира на сервер под контролом корисника већ га покреће произвођач на удаљеном серверу, а корисник му приступа преко интернета. Ово је модел по којем функционише велики број савремених софтверских система који се често нуде без новчане накнаде, као што је, на пример, пакет услуга компаније Гугл. Рачунарство у клауду носи са собом својеврсни „фаустовски уговор“,⁴¹ тиме што се системски библиотекари ослобађају обавезе да одржавају сервере, инсталирају ажурирања и самостално решавају техничке проблеме, али истовремено преносе контролу над тим системима на самог добављача.

У библиотечким системима, хостинг у клауду често користи вишекорисничку архитектуру, у којој више компоненти истог софтвера раде на истом серверу који истовремено користи више клијената. Овакво решење ослобађа добављача обавезе да одржава појединачне сервере за сваког клијента и поједностављује развој софтвера, тестирање и контролу измена. Вишекориснички сервер по својој структури подсећа на Бентамов (*Jeremy Bentham*) Паноптикон: затвор у којем чувари могу да виде сваког затвореника, док затвореници не могу да виде чуваре, не знају када су под надзором, нити могу да виде друге затворенике око себе. На вишекорисничком серверу добављач може да прати све што корисник ради, али корисник не може да види шта ради добављач, шта тачно надгледа, нити

40 Galvan, "Architecture of Authority". „API“ (интерфејс за програмирање апликација) означава начин на који машина може програмски да комуницира са неким системом, на пример, ради упита или измене података.

41 Phillip Rogaway, "The Moral Character of Cryptographic Work", presentation at Asiacrypt 2015 (Auckland, New Zealand, December 2015), <http://web.cs.ucdavis.edu/~rogaway/papers/moral-fn.pdf>

који други клијенти деле исти сервер. Баш као затвореник у Паноптикону, корисник мора да пође од претпоставке да је стално под надзором и да се у складу с тим понаша. Према Дулиновим (*Bill Doolin*) речима:

Развој информационих система за надгледање и анализу одређених организационих активности омогућава вршење контроле шиме што појединце унутар организације чини и мерљивим и склоним да сами мере и процењују сопствено понашање. Ово упућује на концепт електронског паноптикона, у оквиру кога се учесници у организацији укључују у сопствено надзирање, вођени уверењем да су стално под присмотром.⁴²

Надоградње софтвера такође могу бити ограничене. Добављачи често продају своје производе стварајући утисак да се системи могу прилагодити и да корисници могу да избегну ажурирања ако то желе. У стварности, кључне функције су често везане за одређене начине надоградње. На пример, компанија Екс либрис дозвољава актуелним корисницима система Primo да задрже своје локалне инсталације тог система. Међутим, Alma је технички осмишљена да ефикасно функционише искључиво користећи софтвер Primo, па корисник који жели да пређе са застарелог библиотечног система на систем Alma не може слободно да користи локалну инсталацију система Primo. Говорећи маркетиншким језиком, чини се као да се кориснику пружа избор, иако реалног избора у ствари нема.

Моћ добављача библиотечких софтвера не огледа се само у дизајну софтвера већ и у његовом утицају на рад и ставове библиотечног особља. Галванова говори о томе како добављачи библиотечких софтвера креирају онлајн просторе у којима системски библиотекарски могу да дискутују о производима добављача и изнесу предлоге за измене или унапређења софтвера које би желели да виде. Ове заједничке платформе функционишу као заштићене верзије онлајн заједница које је Колманова (*Gabriella Coleman*) истраживала у контексту софтвера који развија заједница, посебно у случају Debian-а, оперативног система сличног Unix-у.⁴³ Међутим, док заједнице програмера активно учествују у пројектима отвореног кода, системски библиотекарски који користе ове платформе које су у власништву добављача у ствари раде без новчане надокнаде на унапређењу система који су већ платили: „Ми смо једна од ретких струка која плаћа за прилику да се унапреде производи, само да би они на крају радили онако како је

⁴² Doolin, "Information Technology as Disciplinary Technology", 306.

⁴³ Gabriella Coleman, "Code is Speech: Legal Tinkering, Expertise, and Protest among Free and Open Source Software Developers", *Cultural Anthropology*, 24/3 (2009): 420–454, doi:10.1111/j.1548-1360.2009.01036.x; Gabriella Coleman, *Coding Freedom* (Oxford: Princeton University Press), 124–158.

и требало од самог почетка”.⁴⁴ Што се тиче ставова библиотечког особља, Галванова истиче следеће:

*Добављачи остварују значајан утицај на академске библиотеке систематским преношењем кључних вредности са библиотеке на себе, преко софтверских решења. Библиотекари су јасно дефинисали те вредности, често на штећу сопствених плата или већих привилегија, али се за остваривање тих вредности користе библиотечки системи које развијају шреће стране са сујорисављеним интересима.*⁴⁵

Анализа кључних вредности библиотекара и добављача открива суштински сукоб интереса: док први теже развоју софтвера оптималног за библиотечке услуге и кориснике, други су фокусирани на минималне функционалности ради максимизације профита. Циљ добављача је разумљив у оквиру капиталистичког система, али је у сукобу са циљем системских библиотекара. Према речима Криса (Jesse Kriss), „све је очигледније да се интереси корисника софтвера удаљавају од интереса софтверских компанија”.⁴⁶

Библиотеке и њихови корисници налазе се под утицајем приоритета и вредности добављача софтвера, које се преносе и утемељују кроз усвајање њихових модела и начина рада. На пример, Андервуд (Ted Underwood) истиче далекосежан утицај који претрага пуног текста и рангирање релевантности имају на научноистраживачку праксу у хуманистичким наукама након што су ове методе постале „неприметно нормализоване” од деведесетих година XX века наовамо.⁴⁷ Ово је посебно проблематично зато што су алгоритми за рангирање резултата које користе добављачи софтвера скоро увек нечије власништво и затворени, док „истраживачи никако не могу себи да приуште да алгоритме посматрају као црне кутије пуне некакве мистерије. Ако већ користимо алгоритме у истраживању, морамо да их рашчланимо и разумемо како функционишу”.⁴⁸ Компанија Екс либрис, на пример, користи интерни дијагностички алат који показује зашто је одређена ставка рангирана на одређени начин у оквиру алгоритма за претрагу Primo Central Index-а, али тај алат није доступан самим корисницима. Та чињеница указује на противречности које постоје у систем-

⁴⁴ Galvan, “Architecture of Authority”.

⁴⁵ Galvan, “Architecture of Authority”.

⁴⁶ Jesse Kriss, “Anti-Capitalist Human Scale Software (and Why It Matters)”, *Medium*, 10. 2. 2016, <https://medium.com/@jkriss/anti-capitalist-human-scale-software-and-why-it-matters-5936a372b9d#.f6ml8gkuv>

⁴⁷ Ted Underwood, “Theorizing Research Practices We Forgot to Theorize Twenty Years Ago”, *Representations*, 127 (Summer 2014): 64–72, doi:10.1525/rep.2014.127.5.64

⁴⁸ *Ibid.*

ском библиотекарству, а може се рећи и целокупној библиотечној делатности у капиталистичком окружењу. Овакво посматрање односа моћи у системском библиотекарству представља основ за даљу расправу о другим аспектима критичког приступа у овој области.

ПРИМЕНА У ПРАКСИ

Приватности

Поред библиотечких система, постоји низ других области које су од значаја за критичко системско библиотекарство, а једна од њих је и безбедност података. Након Сноуденових (*Edward Snowden*) открића из 2013, која су разоткрила велики број програма којима су државе и корпорације спроводиле масовни надзор у развијеним земљама, у оквиру библиотечке заједнице доста се говорило о дигиталној приватности и информационој безбедности. Посебну забринутост код библиотекара и информационих стручњака треба да изазове чињеница да државе, корпорације и злонамерни хакери могу да приступе личним идентификационим подацима. Кларк (*Ian Clark*) наводи: „Као професија која је развила многе *норме интелектуалне слободе и приватности* [...] библиотекарство би требало да буде забринуто због програма масовног надзора који угрожавају интелектуалну слободу и приватност”.⁴⁹

Ово је од посебног значаја за системско библиотекарство, јер су системски радници често директно одговорни за библиотечке системе и податке који су садржани у њима. Ако говоримо са аспекта односа моћи, системски радници усредсређени на практичне послове ретко се баве последицама које управљање овим системима има на моћ и социјалну правду с обзиром на чињеницу да они складиште велику количину личних података о корисницима. Системи за управљање библиотекама обично садрже базу података са записом за сваког корисника који га јединствено идентификује и садржи податке као што су име, адреса, звање, пол и слично. Системи за управљање библиотекама често чувају те податке у некриптованом облику, тако да свако ко има одговарајуће дозволе може да их види.

Системи за контролу приступа су уобичајени у високом образовању и омогућавају бележење података који се могу користити за идентификовање кретања појединца. Ови системи се користе за евидентирање улазака и изласка корисника кроз физичке контролне пунктове у библиотекама: могу се злоупотребити за мапирање кретања корисника, што представља физички еквивалент онлајн праћењу у виртуелном библиотечком простору. Поред тога, многи универзитети и колеџи почињу да користе уређаје

⁴⁹ Ian Clark, “The Digital Divide in the Post-Snowden Era”, *Journal of Radical Librarianship*, 2 (2016): 1, <https://journal.radicallibrarianship.org/index.php/journal/article/view/12>

за детектовање близине, као што је iBeacon, како би се пратила присутност, управљало простором и прикупили статистички подаци. iBeacon препознаје мобилни уређај студента када уђе у његов домет и на тај начин омогућава праћење броја студената у одређеном простору у различитим периодима. Ови уређаји се могу користити у библиотекама за аутоматски приступ електронским изворима или за прикупљање статистичких података о искоришћености простора.

Савремени системи за управљање библиотекама, поред евидентирања личних података корисника и праћења циркулације грађе, као и контроле физичког приступа библиотеци, садрже и модуле за аналитику и извештавање који пружају библиотечком особљу бољи увид у потребе и понашање корисника. Фукоовским језиком речено, „не постоји однос моћи који истовремено не подразумева конституисање одређеног поља знања, нити постоји знање које не претпоставља и не успоставља односе моћи”.⁵⁰ Коришћење овог знања даје системским радницима моћ над њиховим корисницима, а та се моћ у свакодневној пракси често не преиспитује нити проблематизује. Чак и ако се не злоупотребљавају директно, ови системи навикавају кориснике на идеју сталног надзора и доприносе нормализацији надзора и залажења у приватност у ширем друштву.

Кључна карактеристика надзора у библиотечком контексту јесте повезаност евиденција о корисницима са евиденцијама о позајмицама. Та веза омогућава библиотечком особљу увид у то које јединице корисник тренутно има на коришћењу, а у неким системима и приступ целокупној историји његовог позајмљивања. Године 1972. Зоја Хорн (*Zoia Horn*) постала је прва библиотекарка у САД коју су ухапсили у оквиру истраге о домаћем тероризму зато што је одбила да ФБИ-ју преда личне податке једног корисника.⁵¹ И данас државне институције траже приступ евиденцијама о библиотечким позајмицама⁵² како би испитале читалачке навике осумњичених лица. Према искуствима оба аутора као системских библиотекара, установе у којима су радили добијале су званичне захтеве полиције да, у оквиру кривичних истрага, доставе податке о одређеним корисницима, њиховој историји позајмица и начину коришћења електронских извора.

Омогућавање државним органима да у оквиру система надзора приступе подацима о библиотечким позајмицама представља озбиљно нарушавање приватности корисника. У оквиру критичке теорије, приватност се посматра као неопходан предуслов за очување интелектуалне слободе. Како је још Арентова (*Hannah Arendt*) истакла, управо приватна сфера омогућава

⁵⁰ Foucault, *Discipline and Punish*, 27.

⁵¹ John N. Berry III, "Library Freedom Fighter Zoia Horn Remembered", *Library Journal*, 19. 8. 2014, <http://lj.libraryjournal.com/2014/08/people/library-freedom-fighter-zoia-horn-remembered>

⁵² Eric Lichtblau, "F.B.I., Using Patriot Act, Demands Library's Records", *New York Times*, 26. 8. 2005, <http://www.nytimes.com/2005/08/26/politics/fbi-using-patriot-act-demands-librarys-records.html>

човеку да се у потпуности интелектуално развије и оствари: „Живот који се у потпуности одвија у јавности, у присуству других, постаје, како бисмо данас рекли, плитак. Иако задржава своју видљивост, живот губи оно битно – способност да изрони из скривених дубина које морамо да заштитимо ако не желимо да изгубимо своју стварну, објективну дубину”.⁵³

Гивенс (*Cherie Givens*) пребацује фокус на библиотечарство и заштиту интелектуалне радозналости корисника:

*Штипећи информациону приватност, информациони стручњаци истовремено чувају слободу појединаца да без приписка негују своја интересовања, ујознају себе, развијају сопствене склоности, ставове и уверења. Очување информационе приватности омогућава појединцима да слободно истражују шире идеје, без страха од надзора или интвенција које би могле да снушају њихову природну радозналост.*⁵⁴

Из перспективе друштвене правде, државни надзор представља посебан изазов због несразмерног усмеравања ка већ маргинализованим појединцима и заједницама, као што су црначке и исламске заједнице, као и радничка класа.⁵⁵ Библиотекари и системски радници који раде у библиотекама у оквиру ових заједница имају одговорност да заштите податке корисника од механизма државног надзора који делују у оквиру расистичког, супремацистичког, капиталистичког и патријархалног поретка. Кларк истиче да библиотекари имају кључну улогу у супротстављању дигиталној неједнакости коју додатно продубљује управо такав облик несразмерног надзора.⁵⁶ Он наводи и конкретне примере како системски радници могу користити технологију у циљу заштите података о корисницима. Кључни елементи ове праксе у оквиру критичког системског библиотечарства су: упознавање са технологијама за шифровану комуникацију и њихову примену (нпр. PGP⁵⁷ за шифровање е-поште, шифроване апликације за размену порука), супротстављање корпоративним програмима дигиталне едукације као што је иницијатива *Barclays Digital Eagles*, као и едукацију корисника о последицама надзора и важности приватности приликом коришћења интернета.⁵⁸

⁵³ Hannah Arendt, *The Human Condition* (London: University of Chicago Press, 1998), 71.

⁵⁴ Cherie L. Givens, *Information Privacy Fundamentals for Librarians and Information Professionals* (Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2015), 20.

⁵⁵ Virginia Eubanks, “Want to Predict the Future of Surveillance? Ask Poor Communities”, *The American Prospect*, 15. 1. 2014, <http://prospect.org/article/want-predict-future-surveillance-ask-poor-communities>

⁵⁶ Clark, “The Digital Divide in the Post-Snowden Era”.

⁵⁷ PGP (*Pretty Good Privacy*) представља технологију за шифровање електронске поште која користи криптографију јавног и приватног кључа ради заштите поверљивости комуникације. – прим. прев.

⁵⁸ Clark, “The Digital Divide in the Post-Snowden Era”.

У оквиру Пројекта библиотечке слободе (*Library Freedom Project*), едукација се користи као облик активистичког деловања. Циљ ове иницијативе је да се библиотекарима оспособе да разумеју систем надзора и коришћење технолошких алата и метода заговарања ради заштите права и приватности корисника. Основни фокус пројекта усмерен је на заштиту интернет мрежа од државног надзора путем примене Тор мреже, која омогућава пренос и шифровање интернет саобраћаја корисника.⁵⁹ Тор функционише тако што преусмерава интернет саобраћај кроз више чворишта (*нодова*), „при чему сваки пренос представља слој шифровања, чиме се постиже трослојна заштита идентитета којом се обезбеђује анонимност”.⁶⁰ У Сједињеним Америчким Државама, библиотеке се налазе у повољном положају тако што функционишу као излазни чворови Тор мреже, а Пројекат библиотечке слободе обезбеђује ресурсе који помажу да се ова иницијатива представи и оправда пред доносиоцима одлука у библиотекама. Пројекат такође обезбеђује библиотекарицама обуку у вези са заштитом приватности корисника, укључујући инсталацију софтвера за унапређење безбедности на рачунарима у библиотеци, као и подстицање примене основних принципа информационе безбедности.

Сами системи за управљање библиотекама углавном нису безбедни. Ови системи, познати и као платформе за библиотечке услуге, чине окосницу инфраструктуре библиотечког пословања: служе као централне базе података, тачке интеграције и као основа за обављање кључних библиотечких функција. Хелман (*Eric Hellman*) указао је у више текстова на свом блогу на низ безбедносних пропуста у овим системима, од слања некриптованих упита Амазону до откривања података преко вицета за друштвене мреже и добављача слика корица књига.⁶¹ Међутим, поред оваквих пропуста, проблем је и у самом дизајну ових система који често одражавају постојеће хијерархије моћи између библиотека и корпоративних добављача. Архитектуре хостинга на клауду омогућавају добављачима корпоративни надзор, што не само да утиче на односе моћи између добављача и библиотека већ угрожава и информациону безбедност корисника библиотека. На тај начин, моћ коју добављачи система имају над библиотекама преноси се и на кориснике, који често нису ни свесни тога да добављачи система имају приступ њиховим подацима.

Рандл (*Hugh Rundle*) представља модел за криптовани систем за управљање библиотекама који омогућава да се прати свакодневна циркулација грађе и да се генеришу напредни извештаји о статисти-

59 "What is the Library Freedom Project?", *Library Freedom Project*, <https://libraryfreedomproject.org/whoweare/>

60 Alison Macrina, "Accidental Technologist: The Tor Browser and Intellectual Freedom in the Digital Age", *Reference and User Services Quarterly*, 54/4 (2015): 17–20, doi:10.5860/rusq.54n4.17

61 Eric Hellman, *Go to Hellman*, <https://go-to-hellman.blogspot.co.uk/>

ци позајмљивања грађе, али који онемогућавају да се идентификује коју јединицу је одређени корисник позајмио.⁶² Прототип овог система, развијен коришћењем JavaScript платформе Meteor и Mylar пакета за рад са шифрованим подацима, представља пример иновативне етичке праксе у домену системског библиотекарства. За системске библиотекарe, како он каже,

кључно је да библиотечки системи заиста буду оријентисани ка кориснику. Уместо сталног преиспитивања да ли особље треба да има присвој одређеним подацима „за сваки случај“, пошребно је развијати системе засноване на парадигми знања „у правом тренутку“... Савремени библиотечки софтвер скоро се у попуној мери темељи на претпоставци да библиотекарe треба да имају што више информација о корисницима и позајмицама, као и идеји да се свим заинтересованима у библиотекама и добављачима може веровати у погледу управљања тим информацијама.⁶³

Рандл истиче и девет општих начела за коришћење криптованих система за управљање библиотекама, као што су препуштање контроле корисницима, обезбеђивање контроле над библиотечким подацима и средствима, као и аутоматско шифровање свих података.⁶⁴ Ова начела су добра за системске раднике и добављаче система који теже да креирају систем који обезбеђује приватност података корисника. Њима се отворено упућује на суштинску динамику моћи која стоји иза чувања и коришћења података корисника, тако што се контрола над корисничким подацима премешта са добављача на самог корисника, а контрола над библиографским подацима са добављача на библиотеку. Системски радници морају да буду свесни да постоје ови неравноправни односи моћи и да настоје да их ублаже што је више могуће – тако што ће одузети моћ корпоративним добављачима система и одрећи се сопствене моћи у корист интереса корисника библиотеке.

Отвореност

Осим што се залаже за заштиту приватности, критичко системско библиотекарство придаје једнаку важност и принципу отворености, повезаном са схватањем информација као јавног добра и етичким начелом библио-

⁶² Hugh Rundle, "Building a Richly-Featured Integrated Library Management System that Puts Patron Privacy First, Using Meteor and Mylar", presentation at VALA2016 in Melbourne, Australia, February 2016, <http://www.vala.org.au/vala2016-proceedings/966-vala2016-session-8-rundleRundle>

⁶³ *Ibid.*

⁶⁴ *Ibid.*

текарства утемељеном у Основним вредностима Америчког библиотечког удружења, где се наводи да су „библиотеке основно јавно добро и кључне институције демократског друштва”.⁶⁵

Обезбеђивање информација као јавног добра, а не као производа, представља саму суштину библиотекарске професије, која почива на пружању информација. Лосон (*Stuart Lawson*), Сандерс (*Kevin Sanders*) и Смит (*Lauren Smith*) на сличан начин истичу да је научна информација по својој природи заједничко добро – јавно доступан ресурс који се дели, а не посматра само као роба.⁶⁶ За разлику од других добара која имају тржишну вредност, информације се могу делити без нарушавања оригинала, могу се преносити без потребе за економском разменом и може се рећи да „не припадају никоме”, па стога припадају свима. Комодификација информација представља неолибералну праксу претварања информација у капиталистичку робу – део система политичке економије у којем се информације и знање посматрају као производ погодан за тржишне трансакције. То, међутим, није само економска пракса: у оквиру свеобухватне идеологије неолиберализма, то је стратегија која доводи до тога да се приступ информацијама ограничава, условљава плаћањем и строго контролише, са циљем да моћ буде у рукама оних који полажу право на власништво над информацијама. Насупрот томе, поимањем информација као јавног добра, а не као робе, наглашава се да информације „припадају друштву, људима и да имају вредност за јавност [...] означавају процес, а не готов производ”.⁶⁷

У системском библиотекарству отвореност се остварује кроз усвајање и примену софтвера отвореног кода. Реч је о софтверу који се дистрибуира под отвореном лиценцом, што кориснику омогућава да приступи изворном коду, да проучи како програм функционише и да уређује код како би унео измене.⁶⁸ У контексту тзв. „мањинског дела света”, већина библиотечких система – укључујући најраспрострањеније системе за управљање библиотекама и системе за претраживање – и даље је заснована на затвореном коду.⁶⁹ Један од кључних разлога зашто се библиотекарство све више окреће софтверу отвореног кода јесте да се информације третирају као јавно добро. Слично као што се научна сазнања објављују слободно у духу отвореног приступа, тако и отворени код представља информацију

65 “Core Values of Librarianship”, *American Library Association*, 29. 6. 2004. <http://www.ala.org/advocacy/intfreedom/statementspols/corevalues>

66 Stuart Lawson, Kevin Sanders, and Lauren Smith, “Commodification of the Information Profession: A Critique of Higher Education Under Neoliberalism”, *Journal of Librarianship and Scholarly Communication*, 3/1 (2016): eP1182, doi:10.7710/2162-3309.1182

67 *Ibid.*

68 У овом поглављу користимо израз „отворени код” ради једноставности, уместо „слободан/отворени софтвер” или „слободан и отворени софтвер”. Јасно је да се ради о истом појму.

69 Marshall Breeding, “Market Share Reports”, *Library Technology Guides*, <https://librarytechnology.org/products/marketshare.pl>

која је доступна свима: бесплатна, отворена и подложна дељењу. У суштини, стремљење софтвера отвореног кода ка колективном добру и супротстављање комодификацији информација у складу су са етичким начелима библиотекарства, попут пружања информација као јавног добра.

Још један важан разлог за подршку софтверу отвореног кода у библиотекама јесте промена постојећих односа моћи између библиотеке и добављача библиотечких система. Један од аутора указује на то да добављачи власничких библиотечких система већ користе компоненте отвореног кода у оквиру свог софтвера (Ex Libris Primo интегрише Apache Solr и Lucene, бројни системи користе Apache HTTP Server, а Екс либрис се ослања на Kibana и Elasticsearch за интерно праћење), а притом сопствени софтвер не нуди под отвореном лиценцом.⁷⁰ Иако користе заједнички развијене софтвере отвореног кода, добављачи нису спремни да исте принципе примене према крајњим корисницима. Уколико библиотеке саме развијају софтвере отвореног кода, добијају могућност да у потпуности користе предности те отворености, без обавезе плаћања добављачима. Штавише, рад и дизајн таквог софтвера може се слободно користити и делити у заједници.

Постоји више начина на које критички оријентисани стручњаци за библиотечке системе могу подржати примену софтвера отвореног кода. Прво, могу користити софтвер отвореног кода како би своја прокламована етичка начела преточили у конкретну, свакодневну праксу. Примери коришћења отвореног кода уместо популарног затвореног софтвера⁷¹ укључују да се користи Mozilla Firefox а не Google Chrome, Mozilla Thunderbird а не Microsoft Outlook, LibreOffice а не Microsoft Office, те Sandstorm као алтернатива за Google Docs.

Други облик подршке огледа се у ангажовању стручњака за системе у пројектима отвореног кода. Учествујући у развоју софтвера који настаје у заједници, системски стручњаци имају прилику да развију нове вештине у подстицајном окружењу, посебно у домену „конкретних техничких вештина“⁷² као што су програмирање и контрола верзија. Макрина истиче да је сарадњу између библиотека и заједнице отвореног кода давно требало успоставити, с обзиром на то да, како је већ речено, обе почивају на истим темељним вредностима.⁷³

70 Andrew Preater, "Free and Open Source Software and Distributed Innovation", *Ginformation Systems*, 1. 12. 2012, <https://www.preater.com/2012/12/01/free-and-open-source-software-anddistributed-innovation/>

71 Simon Barron, "11 Open-source Alternatives", *Undaimonia*, 7. 1. 2016, <https://undaimonia.wordpress.com/2016/01/07/open-source-listicle/>

72 Jenica Rogers, "Considering the Librarian Tech Skills Gap", *Attempting Elegance*, 25. 3. 2013, <http://www.attemptingelegance.com/?p=1958>

73 Alison Macrina (@fexlibris), „Један од разлога због којих је партнерство библиотека и слободног софтвера одавно потребно јесте заједничка борба против присвајања јавних ресурса". Пост са Твитера, 9. 9. 2015, <https://twitter.com/fexlibris/status/641801786655932416>

Трећи вид подршке подразумева заговарање да се у библиотекама користи софтвер отвореног кода као алтернатива власничким, комерцијалним решењима која доминирају тржиштем у мањинском свету. Као стручњаци и професионалци вођени етичким начелима, системски радници су у позицији да промовишу различите могућности и подстакну доносиоце одлука да размотре опције отвореног кода. То се може остварити усвајањем проверених и стабилних решења, као што су KoHa или Evergreen, или пружањем подршке пројектима у развоју, попут пројекта Folio, који финансира компанија EBSCO. Иако је имплементација софтвера отвореног кода често изазовна и подразумева значајна улагања ресурса, она је изводљива. Један од аутора описује техничке, културне и институционалне изазове који су пратили имплементацију платформе OLE⁷⁴ у библиотеци Школе оријенталних и афричких студија⁷⁵ у Уједињеном Краљевству.⁷⁶

Иако је отвореност теоријски препозната као једна од кључних вредности у системском библиотекарству и има потенцијалну примену у пракси кроз коришћење софтвера отвореног кода, у стварном раду са библиотечким системима она се ретко доследно примењује. Ово поново указује да теорија и пракса у системском библиотекарству нису усаглашене и истиче да одсуство конкретне примене отежава развој критички оријентисане праксе. Један од разлога за ову неусклађеност може се тражити у нескладу између два вредносна принципа: приватности и отворености. Библиотеке се налазе у наизглед парадоксалној позицији: с једне стране, тежимо заштити одређених врста података, као што су лични подаци корисника, подаци о позајмицама и подаци о приступу системима, док с друге стране настојимо да омогућимо широку доступност других врста података, укључујући библиографске записе, аналитичке податке, изворни код, научна истраживања и истраживачке податке (чак и ова кратка листа открива преклапања и сложеност унутар различитих категорија података). Кључ за разумевање ове тензије лежи у односима моћи који владају између људи и институција као друштвених актера који доносе одлуке око власништва и контроле над подацима, као и вредностима које се тим односима преносе, учвршћују и конкретизују различитим односима приватности и отворености. Зато је важно да стручњаци за библиотечке системе сагледају те податке кроз призму моћи коју они у себи носе: задржавање приватности одређених података оснажује појединце, док отварање других врста података може смањити утицај доминантних актера као што су институције, комерцијални добављачи софтвера и издавачи.

74 OLE (*Open Library Environment*) – прим. прев.

75 Школа оријенталних и афричких студија (*School of Oriental and African Studies, University of London*) – прим. прев.

76 Simon Barron, "Implementing Quali OLE at SOAS Library", *Ariadne*, June 2015, <http://www.ariadne.ac.uk/issue74/barron>

У овом критичком осврту ослањамо се на Фукоово (*Michel Foucault*) схватање моћи, које нам омогућава да поставимо питања која продубљују анализу, а та питања односе се на то како се моћ распоређује, због чега је неко користи, на који начин се моћ испољава, како се институционализује и у којој мери је њено деловање оправдано.⁷⁷ На пример, анализирајући праксу евидентирања употребе електронских извора у оквиру универзитетске библиотеке, можемо поставити следећа питања:

- Како се трансформише однос између привилегованости, знања из области технологије и положаја актера у овом процесу? На пример, може ли појединац, са одговарајућим техничким знањем, заобићи систем за евиденцију?
- Који су интереси власника тих података? На пример, да ли је мотив профит (за шта потенцијални издавачи користе податке) или је анализа потребна како би се боље стекао увид у укупно коришћење извора (што би био потенцијални циљ универзитетске библиотеке)?
- На који начин се моћ испољава? На пример, кроз дисциплинске мере дефинисане институционалним правилима коришћења ресурса, или кроз суптилније облике контроле, попут страха од државног надзора над онима који истражују теме као што је тероризам.
- Које институције одређују оквире моћи? На пример, правни оквири могу да омогуће прикупљање података, док се академске слободе ослањају на неограничен приступ информацијама у функцији слободног интелектуалног истраживања.
- Које технологије стоје иза процеса прикупљања и анализе података? Да ли су корисници свесни обима података који се прикупљају и начина на који се могу користити за надзор? У којој мери су ове технологије технолошки напредне и интегрисане у сложене надзорне системе који, преко повезивања различитих извора података, стварају свеобухватну слику о понашању корисника?

Још један фактор који отежава практичну примену отворености у системском библиотекарству јесте степен у којем је термин „отвореност” постао обезвређен управо унутар тог домена. Алмеида (*Nora Almeida*) проблематизује концепт отворености у високом образовању указујући на вишезначност термина „отворено” и злоупотребу тог појма у неолибералној академској сфери. Иако се у теоријском смислу, како Алмеида истиче, отвореност повезује са начелима социјалне правде – „уверење да

77 Michel Foucault, “The Subject and Power”, trans. Robert Hurley and others, in: *Power: The Essential Works of Michel Foucault 1954–1984. Volume Tree*, ed. James D. Faubion (New York, NY: New Press, 1981), 326–348.

интернет и високо образовање могу деловати као корективи друштвених неједнакости”,⁷⁸ аутори запажају да су у системском библиотекарству отвореност у значајној мери присвојиле софтверске индустрије и да је, у контексту заједнице отвореног кода, оптерећена питањима социјалне правде.

Алмеида цитира Вотерсову (*Audrey Watters*), која указује на то како индустријске силе присвајају термине „отворен” и „отвореност” како би пласирале своје производе, ослањајући се на етичке принципе потрошача који се односе на отвореност.⁷⁹ Добављачи библиотечног софтвера, на пример, рекламирају своје системе као „отворене”, „који руше организациону изолованост” или „оснажују библиотеке”. Према речима Вотерсове, такве тврдње представљају лажну отвореност (тзв. *openwashing*),⁸⁰ где се отвореност само прокламује, а заправо се дистрибуира затворени софтвер. На пример, компанија *Innovative Interfaces Inc.* своју визију библиотеке назива *Open Library Experience (OLX)*⁸¹ и тврди: „Уз *Sierra* платформу за библиотечке услуге, библиотека постаје ОТВОРЕНА”.⁸² Међутим, *Sierra* није софтвер са лиценцом отвореног кода, а техничка документација компаније није јавно доступна, тако да сама терминологија обмањује. На актуелном тржишту библиотечких система, продаја производа као „отворених” најчешће се односи на интероперабилност софтвера или доступност програмских интерфејса (API), који наводно омогућавају приступ и поновну употребу података. Ипак, и интероперабилност и доступност програмских интерфејса могу бити намерно дизајнирани тако да ограниче количину података која се заиста износи у јавност у мери у којој компанија то жели. Стога изјаве о отворености саме по себи не гарантују поштовање принципа да су информације јавно добро и софтверске заједнице које смо препознали кључне у поимању отворености у критичком системском библиотекарству.

Практична примена отворености коју смо предложили, а то је коришћење софтвера отвореног кода у библиотечким системима, такође може бити проблематична. Последњих година, заједнице које развијају

78 Nora Almeida, “Open Educational Resources and Rhetorical Paradox in the Neoliberal University”, *Journal of Critical Library and Information Studies*, 1 (2017): 2, <http://libraryjuicepress.com/journals/index.php/jclis/article/view/16>

79 *Ibid.*, 2.

80 Према речима Вотерсове, *openwashing* се односи на „стварање привида отвореног кода и отворених лиценци у маркетиншке сврхе, иако се у пракси наставља са моделом затвореног власништва”. Ова дефиниција, заједно са позивањем на оригиналну објаву на Твитеру од 26. марта 2012, може се наћи на Вотерсином блогу, док сама објава више није доступна. B. Audrey Watters, “Education Technology and the Promise of Free and Open”, *Hack Education. The History of the Future of Education Technology*, 7. 12. 2016, <http://hackeducation.com/2016/12/07/top-ed-tech-trends-free-open>

81 “The Open Library Experience”, *Innovative Interfaces Inc.*, <https://www.iii.com/solutions/open-library-experience>

82 “Sierra”, *Innovative Interfaces Inc.*, <https://www.iii.com/products/sierra>

софтвер отвореног кода биле су предмет критика због културе токсичне мушке доминације и поковања белим цисродним мушкарцима као лидерима, на штету родне и расне равноправности. Џејкоб Аппелбаум (*Jacob Appelbaum*), програмер пројекта Tor, који је раније поменут у контексту Пројекта библиотеке слободе, поднео је оставку након оптужби за вишеструко сексуално узнемиравање.⁸³ Ричард Столмен (*Richard Stallman*), оснивач покрета за слободни софтвер и кључна особа заслужна за развој неколико основних компоненти софтвера отвореног кода, оптужен је за мизогинију и показивања саосећања према особама које злостављају децу.⁸⁴ Покораванем ауторитету белих мушкараца, заједница отвореног кода показује и одржава друштвене неједнакости које проистичу из белачког супремацијског капиталистичког патријархата, што потврђује и велики број других случајева забележених на вики страници Geek Feminism.⁸⁵

Расподела посла у развоју отвореног кода такође је проблематична. У својој студији о ангажовању програмера у пројектима Апача, Челковски (*Tadeusz Chetkowski*) и сарадници открили су неједнакост у расподели посла – врло мали број програмера је учествовао у већини измена у коду, што подсећа на дистрибуцију по принципу „закона моћи” у другим онлајн заједницама.⁸⁶ Они тврде да су наводне користи од сарадње у пројектима отвореног кода често преувеличане. Слично томе, у контексту отворених образовних ресурса, Нири (*Mike Neary*) и Вин (*Josh Winn*) истичу да некритичко величање отворености и заједничког информационог добра може умањити признавање значаја рада који стоји иза креирања отворених ресурса (или софтвера отвореног кода): „Реификација *ојшшеї добра* као просто-ра неограничених, лако умножливих и доступних образовних ресурса значи поистоветити слободу ствари са слободом рада”.⁸⁷ Вредновање неплаћеног рада у развоју отвореног кода такође потпомаже поменуте неједнакости: људи из маргинализованих заједница често имају мање слободног времена и друштвеног капитала који би им омогућио да учествују у пројектима бесплатно.⁸⁸ Због тога изостаје већа разноврсност у заједници отвореног кода.

83 Violet Blue, “But He Does Good Work”, *Medium*, 16. 6. 2016, <https://medium.com/@violetblue/but-he-does-good-work-6710df9d9029>

84 “Richard Stallman”, *Geek Feminism Wiki*, http://geekfeminism.wikia.com/wiki/Richard_Stallman (преузето 9. децембра 2017).

85 “Timeline of Incidents”, *Geek Feminism Wiki*, http://geekfeminism.wikia.com/wiki/Timeline_of_incidents (преузето 9. децембра 2017).

86 Tadeusz Chetkowski, Peter Gloor, and Dariusz Jemielniak, “Inequalities in Open Source Software Development: Analysis of Contributor’s Commits in Apache Software Foundation Projects”, *PLoS ONE*, 11/4 (2016), e0152976, doi:10.1371/journal.pone.0152976

87 Mike Neary and Josh Winn, “Open Education: Common(s), Commonism and the new Common Wealth”, *Ephemeria*, 12/4 (2012): 409, <http://www.ephemerajournal.org/contribution/openeducation-commons-commonism-and-new-common-wealth>

88 Ashe Dryden, “The Ethics of Unpaid Labor and the OSS Community”, *Ashe Dryden*, 13. 11. 2013, <https://www.ashedryden.com/blog/the-ethics-of-unpaid-labor-and-the-oss-community>

Иако се критичко библиотекарство у области библиотечких система бори против доминације власничких, затворених система и заговара отвореност у смислу пружања информација као јавног добра и подршке академском истраживању и коду као заједничком добру, ми отвореност не прихватамо без критичког преиспитивања.

Локални контекст и аутономија

Алмеида везује једно значење појма „отворености“ са локалним контекстом (у смислу укоренености у локални контекст и осетљивости на њега) у оквиру отворених образовних ресурса.⁸⁹ Када је реч о библиотечким системима, може се уочити слична веза између отворености и локалног контекста: софтвер отвореног кода може се користити као средство за истицање локалних потреба установа и корисничких група.

Као што је већ поменуто, циљ добављача библиотечких система јесте развој минимално употребљивог производа, који ће бити привлачан и тржишно исплатив за што шири круг потенцијалних корисника. Не постоји економски подстицај да се понуде високоприлагођени производи који би били усклађени са специфичностима појединачних установа: рад на прилагођавању интерфејса, рецимо у корисничким приказима претраживања, препуштен је системским радницима, који у оквиру ограничења која су дефинисали добављачи могу извршити минимално прилагођавање изгледа и функционалности, текста и дизајна. Супротно томе, системи за проналажење информација отвореног кода омогућавају уграђивање нових функционалности директно у програмски код, потпуно мењајући начин на који претраживач индексира садржај и омогућавају широку интеграцију са другим интерфејсима или API-јима. Пошто системи отвореног кода генерално нуде веће могућности прилагођавања локалним потребама у односу на власничке системе, радници који раде са библиотечким системима могу осмислити софтвер који укључује прилагођавање језика ради бољег одговора на језичке разноликости корисника, функције претраживања по сигнатурама прилагођене јединственим класификационим системима, истицање локација на полицама у складу са физичким распоредом библиотечке грађе или рангирање релевантности у складу са тим шта је за њихове кориснике релевантно. Другим речима, софтвер отвореног кода пружа могућност да се креирају локални системи који одражавају јединствене збирке, јединствену корисничку базу, специфичне потребе и мисију конкретне библиотеке. Када се ради о софтверу високог квалитета прилагођеном одређеној групи корисника и њиховом искуству, мањи софтверски пакети над којима библиотеке имају већу контролу могу имати значајне предности.⁹⁰

⁸⁹ Almeida, “Open Educational Resources and Rhetorical Paradox in the Neoliberal University”, 11–12.

⁹⁰ Kriss, “Anti-Capitalist Human Scale Software (and Why It Matters)”.

У оквиру системског библиотекарства, локални контекст може бити концептуално проширен како би се обухватили и други аспекти деловања моћи и социјалне правде. Већ смо говорили о томе како тренд у инфраструктури библиотечких система иде у правцу удаљавања од система смештених на локалним серверима ка архитектурама „софтвера као услуге“ које се налазе у клауду и које обезбеђују софтверски добављачи. Овакво преусмеравање не само да пребацује моћ са библиотека на добављаче већ и смањује обим општих ИТ послова у домену системског библиотекарства. Мање времена се проводи у подешавању и одржавању локалних сервера, скриптовању ради решавања проблема са серверима, планирању локалне инфраструктуре и решавању софтверских и хардверских проблема. Оно што подстиче овакав тренд је економска вредност размене капитала како би запослени имали више времена да раде на стратегији, уместо да се баве оперативним задацима: да унапређују укупно корисничко искуство у раду са библиотечким системима и подижу репутацију установа у заједници, уместо да све своје напоре уложи како би обезбедили само основни ниво услуге.

Међутим, утисак је да се на тај начин умањује вредност системског библиотекарства, јер се премештањем подршке и развоја на добављаче софтвера системски библиотекарски све више баве стратегијом и управљачким функцијама које, може се тврдити, могу обављати и виши менаџери и директори. То доводи до институционалног потцењивања вештина системских стручњака и смањивања тимова који раде са библиотечким системима или интегрисања функција тих система у основни ИТ сектор. „Судбина системских стручњака у многим библиотекама је да обављају управљачке послове, а да не добију надокнаде, овлашћења или признања [...] Технички стручњаци у библиотекама често немају могућност напредовања осим ако не пређу на позиције које подразумевају управљање особљем”.⁹¹ Без вредноване и ефикасне техничке експертизе на основу које би се донеле одлуке о системима у библиотеци, моћ добављача софтвера се додатно учвршћује, јер се библиотеке све више ослањају на њихове производе и професионалне тимове.

Поред тога што локални приступ дозвољава прилагођавање библиотечких система, коришћење локалног сервера омогућава да моћ остане у рукама системских радника, уместо да се некритички препусти добављачима библиотечких система. Крис наводи да је величина „варка” и тврди да је софтвер који користе велики организациони системи често рестриктиван и недовољно прилагођен нашим потребама.⁹² Ефикасни, мањи библиотечки

⁹¹ Alan Harnum (@waharnum), објава на Твитеру, 5. април 2017, 7:30, <https://twitter.com/waharnum/status/849632708351451136>; Alan Harnum (@waharnum), објава на Твитеру, 5. април 2017, 7:49, <https://twitter.com/waharnum/status/849635224573153281>

⁹² Jesse Kriss, “Anti-Capitalist Human Scale Software (and Why It Matters).”

системи могу се изградити у сарадњи са заједницом или институцијом, постављањем система на локалне сервере са администраторским приступом, као и развојем и одржавањем отвореног софтвера за библиотеке. Под тим се такође подразумева да се одустане од монолитних власничких платформи за библиотечке услуге. Залажемо се за то да локални приступ доведе до унапређивања вештина системских радника и омогући им већу контролу у области у којој су стручни. То такође утиче на аспекте приватности и отворености у критичком библиотечком раду, јер локални системи омогућавају већу контролу над заштитом корисничких података и над дељењем библиографских података са другим библиотекама, без посредовања корпоративних интереса.

Локални приступ може довести до веће аутономије библиотека тако што омогућава системским радницима већу контролу над библиотечким системима и задржавање радних функција унутар саме институције. Аутономија се односи на одређени облик слободе који је у вези са самосталношћу и високим степеном контроле у области у којој имају утицаја. Према Берлиновој (*Isaiah Berlin*) терминологији, то је позитивна слобода – „слобода да“ се нешто учини, за разлику од негативне слободе – „слободе од“ спољашњих ограничења.⁹³ Један од аутора тврди да се аутономија у системима може повезати са егзистенцијалистичком филозофијом Сартра (*Jean-Paul Sartre*) и Кјеркегора (*Søren Aabye Kierkegaard*), као и да се локални приступ и отворени софтвер могу користити као средство за вредновање и очување те слободе у егзистенцијалистичком смислу.⁹⁴

Појам „аутономије“ је такође дискутабилан. Одређено схватање позитивне слободе кључно је за врсту неолибералне идеологије коју критичко системско библиотекарство преиспитује са становишта друштвене правде. У неолиберализму и десничарском либертаријанизму истиче се да се слобода и аутономија остварују кроз деловање слободног тржишта и индивидуалне контроле над личним финансијама. Колијер (*Andrew Collier*) расправља о томе да није могуће бити „за слободу“ или „за једнакост“ у општем смислу, јер значење појма „слобода“ зависи од контекста.⁹⁵ Схватање „слободе“ и „аутономије“ у неолиберализму односи се на економску сферу; насупрот томе, ми под појмовима „слобода“ и „аутономија“ подразумевамо политичку слободу: ону врсту слободе на коју упућују левичарски либертаријанизам и анархизам.

93 Isaiah Berlin, "Two Concepts of Liberty", in: *Four Essays on Liberty* (Oxford: Oxford University Press, 1969).

94 Simon Barron, "Existentialism and Free and Open-source Software: An Attempted Synthesis", *Undaemonia*, 14. 6. 2016, <https://undaemonia.wordpress.com/2016/06/14/existentialism-and-foss/>

95 Andrew Collier, "Power1.5 and the Weakness of Liberalism", *Journal of Critical Realism*, 6/1 (2007): 111, doi:10.1558/jocr.2007.v6i1.111

Суштинска разлика између неолибералног концепта економске слободе и политичке слободе у критичком системском библиотекарству огледа се у различитим односима моћи који стоје у основи ових појмова. Колијер преиспитује значење појма „моћ” и разуме моћ (у смислу способности да се нешто изведе) као такву да „стицање те моћи од стране особе А, у ситуацији у којој је особа Б нема, чини особу Б много мање моћном него што је био раније”.⁹⁶ Наш приступ, слично као и Колијеров, критички је усмерен према оним облицима слободе – било појединаца, било институција – који подразумевају или захтевају губитак моћи неког другог појединца или институције. „Иако се свака појединачна слобода или једнакост мора бранити или одбацити на основу сопствених вредности, опште је правило да треба да се бране оне слободе које произилазе из једнакости у моћи, док су слободе које подразумевају неједнакости у моћи проблематичне, јер су добијене захваљујући привилегијама”.⁹⁷ Економска слобода, која је у сржи неолибералне идеологије, подразумева неједнакости у моћи, док политичка слобода коју заступа критичко системско библиотекарство подразумева одузимање моћи добављачима софтвера и њено преусмеравање ка библиотекама, а на крају и корисницима библиотека, са циљем стварања равномерније расподеле моћи у овом екосистему.

ЗАКЉУЧАК

У овом прилогу настојали смо да применимо критичку теорију и принципе социјалне правде на различите аспекте системског библиотекарства. При томе смо критичко системско библиотекарство дефинисали као приступ теорији и пракси рада са библиотечким системима који полази од разумевања структура моћи унутар екосистема специјализованих библиотечких система и користи то разумевање у циљу преиспитивања и преобликовања праксе ради решавања питања социјалне правде и неједнакости. Као стручњаци који преиспитују сопствену праксу, ослањали смо се на разноврсне токове критичке теорије унутар библиотекарства и науке о информацијама, али и на шире критичке правце у области технологије, како бисмо изградили метаанализу рада у овој релативно новој области.

Системско библиотекарство је дуго било недовољно теоријски испитано подручје, делом због несклада између теорије и праксе који га карактерише. Свакодневни захтеви у вези са одржавањем система и праћењем убрзаних технолошких промена условљавају да радници у овој области буду превасходно усмерени на практичну имплементацију, при чему често

⁹⁶ *Ibid*, 112.

⁹⁷ *Ibid*, 116.

изостаје дубља теоријска анализа или критичка рефлексија. Иако постоји велики потенцијал за примену теорије различитих школа и праваца попут критичке теорије, истраживања у области библиотекарства и информационих наука, технолошких истраживања, информационе безбедности, социјалне правде у дигиталном контексту, феминистичке теорије, аналитичке и континенталне филозофије, антикапиталистичког технолошког активизма и квир теорије, системско библиотекарство и даље остаје чврсто ослоњено на свакодневну праксу.

Ова расправа о критичком системском библиотекарству не представља коначан став, већ настојање да се постојећи разговори у овој области артикулишу у кохерентан приступ. Надамо се да ће такав приступ подстаћи ширу примену критичке теорије у системском библиотекарству и, што је посебно важно, отворити простор за преиспитивање до сада занемарених тема. Међу њима издвајамо: недостатак разноврсности и недовољну заступљеност маргинализованих заједница у системском библиотекарству; преузимање пројектног менаџмента и радних пракси из корпоративног технолошког сектора; појаве дигиталне грађанске непослушности и техника прикривања унутар библиотечког окружења;⁹⁸ институционално дефинисање библиотечких процеса у складу са захтевима техничких система, уместо обрнуто; некритичко прихватање застарелих техничких стандарда и протокола; као и недостатак комуникације и повезаности са ширим технолошким сектором. Сматрамо да овај рад и предложени оквир критичког системског библиотекарства могу дати подстицај даљој теоријској расправи у овој области, али, што је још важније, охрабрити примену теоријских резултата у свакодневној библиотечној пракси.

⁹⁸ Finn Brunton and Helen Nissenbaum, *Obfuscation: A User's Guide for Privacy and Protest* (London: MIT Press, 2015).

Alam, Shahidul. "Majority World: Challenging the West's Rhetoric of Democracy". *Amerasia Journal*, 34/1 (2008): 87–98. doi:10.17953/amer.34.1.l3176027k4q614v5

Almeida, Nora. "Open Educational Resources and Rhetorical Paradox in the Neoliberal Univers(ity)". *Journal of Critical Library and Information Studies*, 1 (2017). <https://doi.org/10.24242/jclis.v1i1.16>

Alvesson, Mats, Todd Bridgman, and Hugh Willmott, eds. *The Oxford Handbook of Critical Management Studies*. Oxford: Oxford University Press, 2009.

Arendt, Hannah. *The Human Condition*. London: University of Chicago Press, 1998.

Barron, Simon. "11 Open-source Alternatives". *Undaimonia*, 7. 1. 2016. <https://undaimonia.wordpress.com/2016/01/07/open-source-listicle/>

Berlin, Isaiah. "Two Concepts of Liberty". In: *Four Essays on Liberty*, 118–172. Oxford: Oxford University Press, 1969.

Berry, John N., III. "Library Freedom Fighter Zoia Horn Remembered". *Library Journal*, 19. 8. 2014. <http://lj.libraryjournal.com/2014/08/people/library-freedom-fghter-zoia-horn-remembered>

Blue, Violet. "But He does Good Work". *Medium*, 16 6. 2016, <https://medium.com/@violetblue/but-he-does-good-work-6710df9d9029>

Bolton, Gillie. *Reflective Practice*. London: Sage, 2014.

Bourg, Chris. "Libraries, Technology, and Social Justice". *Feral Librarian*, 7. 10. 2016. <https://chrisbourg.wordpress.com/2016/10/07/libraries-technology-and-social-justice/>

Bray, Francesca. "Gender and Technology". *Annual Review of Anthropology*, 36 (2007): 37–53. doi:10.1146/annurev.anthro.36.081406.094328

Breeding, Marshall. "Market Share Reports". *Library Technology Guides*. <https://librarytechnology.org/products/marketshare.pl>

Brunton, Finn, and Helen Nissenbaum. *Obfuscation: A User's Guide for Privacy and Protest*. London: MIT Press, 2015.

Budd, John M. "The Library, Praxis, and Symbolic Power". *Library Quarterly*, 73/1 (2003): 19–32. doi:10.1086/603373

Butler, Judith. *Gender Trouble*. Abingdon, UK: Routledge, 1999.

Chełkowski, Tadeusz, Peter Gloor, and Dariusz Jemielniak. "Inequalities in Open Source Software Development: Analysis of Contributor's Commits in Apache Software Foundation Projects". *PLoS ONE*, 11/4 (2016). doi:10.1371/journal.pone.0152976

Clark, Ian. "The Digital Divide in the Post-Snowden Era". *Journal of Radical Librarianship*, 2 (2016). <https://journal.radicallibrarianship.org/index.php/journal/article/view/12>

Coleman, Gabriella. "Code is Speech: Legal Tinkering, Expertise, and Protest among Free and Open Source Software Developers". *Cultural Anthropology*, 24/3 (2009): 420–454. doi:10.1111/j.1548-1360.2009.01036.x

Coleman, Gabriella. *Coding Freedom*. Oxford: Princeton University Press, 2013.

Collier, Andrew. "Power1.5 and the Weakness of Liberalism". *Journal of Critical Realism*, 6/1 (2007): 111–116. doi:10.1558/jocr.2007.v6i1.11

"Core Values of Librarianship". *American Library Association*. 29. 6. 2004. <http://www.ala.org/advocacy/intfreedom/statementspols/corevalues>

Doolin, Bill. "Information Technology as Disciplinary Technology: Being Critical in Interpretive Research on Information Systems". *Journal of Information Technology*, 13/4 (1998): 301–311. doi:10.1057/jit.1998.8

Dryden, Ashe. "The Ethics of Unpaid Labor and the OSS Community". *Ashe Dryden*, 13. 11. 2013. <https://www.ashedryden.com/blog/the-ethics-of-unpaid-labor-and-the-oss-community>

Eubanks, Virginia. "Want to Predict the Future of Surveillance? Ask Poor Communities". *The American Prospect*, 15. 1. 2014. <http://prospect.org/article/want-predict-future-surveillance-ask-poor-communities>

"Existentialism and Free and Open-source Software: An Attempted Synthesis". *Undaimonia*, 14. 6. 2016. <https://undaimonia.wordpress.com/2016/06/14/existentialism-and-foss/>

Farkas, Meredith. "Never Neutral: Critical Librarianship and Technology". *American Libraries*, 3. 1. 2017. <https://americanlibrariesmagazine.org/2017/01/03/never-neutral-critlib-technology/>

Feenberg, Andrew. *The Philosophy of Praxis*. London: Verso, 2014.

Feenberg, Andrew. "A Critical Theory of Technology". In: *Information Technology in Librarianship: New Critical Approaches*, edited by Gloria. J. Leckie and John E. Buschman, 31–46. Westport, CT: Libraries Unlimited, 2008.

Foucault, Michel. *Discipline and Punish*. Translated by Alan Sheridan. London: Penguin, 1991.

Foucault, Michel. "The Subject and Power". Translated by Robert Hurley and others. In: *Power: The Essential Works of Michel Foucault 1954–1984. Volume Tree*, edited by James D. Faubion, 236–248. New York, NY: New Press, 1981.

Freire, Paulo. *Pedagogy of the Oppressed*. Translated by Myra Bergman Ramos. London: Penguin, 1993.

Freire, Paulo. *Pedagogy of Hope*. Translated by Robert R. Barr. London: Bloomsbury, 1994.

Galvan, Angela. "Architecture of Authority". *Angela Fixes Things*, 5. 12. 2016, <https://asgalvan.com/2016/12/05/architecture-of-authority/>

Givens, Cherie L. *Information Privacy Fundamentals for Librarians and Information Professionals*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2015.

Hooks, Bell. *Teaching to Transgress*. Oxford: Routledge, 1994.

Hudson, David J. "On Dark Continents and Digital Divides: Information Inequality and the Reproduction of Racial Otherness in Library and Information Studies". *Journal of Information Ethics*, 25/1 (2016): 62–80. <http://hdl.handle.net/10214/9862>

"Implementing Quali OLE at SOAS Library". *Ariadne*, June 2015. <http://www.ariadne.ac.uk/issue74/barron>

Jaeger, Paul T., and Lindsay C. Sarin. "All Librarianship is Political: Educate Accordingly". *The Political Librarian*, 2/1 (2016): article 8. <http://openscholarship.wustl.edu/pollib/vol2/iss1/8>

Kriss, Jesse. "Anti-Capitalist Human Scale Software (and Why It Matters)". *Medium*, 10. 2. 2016. <https://medium.com/@jkriss/anti-capitalist-human-scale-software-and-why-it-matters5936a372b9d#.f6ml8gkuv>

Lawson, Stuart, Kevin Sanders, and Lauren Smith. "Commodification of the Information Profession: A Critique of Higher Education Under Neoliberalism". *Journal of Librarianship and Scholarly Communication*, 3/1 (2016): eP1182. doi:10.7710/2162-3309.1182.

Leckie, Gloria J., and John E. Buschman. "Introduction: The Necessity for Theoretically Informed Critique in Library and Information Science (LIS)". In: *Critical Theory for Library and Information Science*, edited by Gloria J. Leckie, Lisa M. Given, and John E. Buschman, VII–XXII. Santa Barbara, CA: Libraries Unlimited, 2010.

"Library Systems Report 2016: Power Plays". *American Libraries*, 2. 5. 2016. <https://americanlibrariesmagazine.org/2016/05/02/library-systems-report-2016/>

Lichtblau, Eric. "F.B.I., Using Patriot Act, Demands Library's Records". *New York Times*, 26. 8. 2005. <http://www.nytimes.com/2005/08/26/politics/fbi-using-patriot-act-demands-librarys-records.html>

Macrina, Alison. "Accidental Technologist: The Tor Browser and Intellectual Freedom in the Digital Age". *Reference and User Services Quarterly*, 54/4 (2015): 17–20. doi:10.5860/rusq.54n4.17

"Mashcat: Mashed Catalogue Data / Cataloguers and Developers". *Mashcat*. <http://www.mashcat.info/>

"Mergers and Acquisitions". *Library Technology Guides*. <https://librarytechnology.org/mergers/>

Mortimer, Mary. *LibrarySpeak: A Glossary of Terms in Librarianship and Information Management*. Friendswood, TX: TotalRecall, 2007.

Neary, Mike, and Josh Winn. "Open Education: Common(s), Commonism and the new Common Wealth". *Ephemera*, 12/4 (2012): 406–422. <http://www.ephemerajournal.org/sites/default/files/12-4nearywinn.pdf>

Preater, Andrew. "Free and Open Source Software and Distributed Innovation". *Andrew Preater. Always-already librarianing. Bread and roses*, 1. 12. 2016. <https://www.preater.com/2012/12/01/free-and-open-source-software-and-distributed-innovation/>

"Richard Stallman". *Geek Feminism Wiki*. http://geekfeminism.wikia.com/wiki/Richard_Stallman

Riedsma, Matthew. "Algorithmic Bias in Library Discovery Systems". *Matthew Reidsma: Your Librarian Friend*, 11. 3. 2016, <https://matthew.reidsrow.com/articles/173>

Rogaway, Phillip. "The Moral Character of Cryptographic Work". Presentation at Asiacrypt 2015, Auckland, New Zealand, December 2015. <http://web.cs.ucdavis.edu/~rogaway/papers/moral-fn.pdf>

Rogers, Jenica. "Considering the Librarian Tech Skills Gap". *Attempting Elegance*, 25. 3. 2013. <http://www.attemptingelegance.com/?p=1958>

Rundle, Hugh. "Building a Richly-Featured Integrated Library Management System that Puts Patron Privacy First, Using Meteor and Mylar". Presentation at VALA2016 in Melbourne, Australia, February 2016. <http://www.vala.org.au/vala2016-proceedings/966-vala2016-session-8-rundle>

Sadler, Bess, and Chris Bourg. "Feminism and the Future of Library Discovery". *Code4lib Journal*, 28 (2015). <http://journal.code4lib.org/articles/10425>

Schroeder, Robert, and Christopher V. Hollister. "Librarians' Views on Critical Theories and Critical Practices". *Behavioral and Social Sciences Librarian*, 33/2 (2014): 91–119. doi:10.1080/01639269.2014.912104

Smith, Elizabeth. "Teaching Critical Reflection". *Teaching in Higher Education*, 16/2 (2011): 211–223. doi:10.1080/13562517.2010.515022

Tillman, Ruth Kitchin. "Editorial: Introspection as Activism, or, Getting Our Houses in Order". *Code4lib Journal*, 35 (2017). <http://journal.code4lib.org/articles/12232>

"Timeline of Incidents". *Geek Feminism Wiki*. http://geekfeminism.wikia.com/wiki/Timeline_of_incidents

Tronto, Joan C. "An Ethic of Care". In: *Feminist Theory: A Philosophical Anthology*, edited by Ann E. Cudd and Robin O. Andreasen, 251–263. Oxford: Blackwell, 2005.

Underwood, Ted. "Theorizing Research Practices We Forgot to Theorize Twenty Years Ago". *Representations*, 127 (Summer 2014): 64–72. doi:10.1525/rep.2014.127.5.64

"What is the Library Freedom Project?". *Library Freedom Project*. <https://libraryfreedomproject.org/howeare/>

Са енглеској превела Јелена Бенић
Народна библиотека Србије, Београд

